

Шегедин Н. М.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИКМЕТНИКІВ СИНЬОГО КОЛЬОРУ В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ГОРАЦІЯ, ОВІДІЯ ТА ВЕРГІЛІЯ)

Стаття присвячена вивченню лексико-семантичного поля прикметників синього кольору в латинській мові.

Ключові слова: *лексема, семантика, лексико-семантичне поле, структура лексичного значення.*

The article is devoted to the study of the lexico-semantic field of adjectives denoting blue color in Latin.

Key words: *lexeme, semantics, lexico-semantic field, the structure of lexical meaning.*

Прикметник кольору – одна з найбільш своєрідних лексичних одиниць із точки зору семантичного плану вираження у поетичній картині античного світу. Національно-культурна своєрідність семантики прикметників кольору є результатом лінгвокультурної інтерпретації колірною бачення, що зумовлена віяннями тогочасної доби й історично-культурними традиціями. Лексико-семантичне поле (ЛСП) прикметників синього кольору викликає зацікавлення у дослідників сучасних мов, однак дослідженню особливостей його функціонального і семантико-стилістичного характеру в латинській мові не приділяється достатня увага. Вважається, що групу прикметників синього кольору можна легко виділити, коли це стосується сучасних мов, але, досліджуючи ці мовні одиниці в латинській мові, натрапляємо на ряд труднощів. Вони пов'язані з процесами формування значень прикметників та нечіткими межами конкретних груп. Зокрема, **предметом** дослідження є лексичні одиниці, які позначають синій колір, взяті шляхом суцільної вибірки з поетичних творів Горация, Овідія та Вергілія, які є яскравими представниками класичного періоду. Тому ми вважаємо актуальним на матеріалі цих античних поетів провести аналіз семантики, структурної організації, дистрибутивних відношень лексичних одиниць, що позначають синій колір. Обираючи **об'єктом** дослідження поетичне мовлення, у своїй роботі ми ставимо за **мету**, застосовуючи теорію поля, дослідити розвиток семантичних значень прикметників, урахувавши ієрархічну будову поля, визначити ядерний і периферійні репрезентанти.

У системі поетичних означень із семантикою кольору синя колір-на гама міститься на периферії лексико-семантичного поля прикметників кольору. Це пов'язано зі специфікою формування, функціонування та розвитку системи лексем у латинській мові. Лексичні одиниці синьо-

го тону не вирізняються семантичним розмаїттям і використовуються як означення при вузькому колі іменників. У багатьох синтагмах, де зазвичай у сучасних мовах уживаються прикметники синього кольору, в латинській мові виміщаються лексемами чорного або білого мікрополів. Природні реалії, яким властивий синій колір, у поетичній мові набувають епітетів світлого або темного тонів і зрідка стають синіми. Така тенденція свідчить про формування системи прикметників синього кольору, але ніяк не про відсутність цього кольору у природі.

Мікрополе синього кольору складається з ядра – прикметника *caeruleus*, та навколоядерної зони: *lividus* та *livens*. “Прикметник *caeruleus* / *caerulus*... виник у результаті дисиміляції з *caelulum, демінутива від *caelum* “небо”” [2, с. 74]. У природі прототипом синього кольору є вода, а блакитного – небо. Як цей колір переданий у поетичній мові, показав статистичний аналіз. Лексема *caeruleus* в Овідія трапляється 30 разів, у Вергілія – 14, у Горация прикметник не зафіксований. Ядро мікрополя лексема *caeruleus* уживається у значеннях ‘синій, бірюзовий, блакитний, темно-зелений, темний’ [1, с. 143], але його семантичним ядром є значення ‘синій’.

Цікавим є семантичний розвиток цієї лексеми як наслідок аналізу лексичної семантики, де враховано характеристику поєднувальних властивостей лексичної одиниці. Зокрема, прикметник *caeruleus* здатний сполучатися із широким колом іменників різних тематичних груп (ТГ), що супроводжується розширенням його семантики і набуттям лексемою нових значень. Прикметник *caeruleus* сполучається з іменниками ТГ “водні об’єкти” і реалізує своє пряме номінативне значення, хоча наявність диференційної семи “темний” або “світлий” надає лексичній одиниці певного емоційно-експресивного забарвлення. При вживанні з іменником *aqua*, *ae f* (вода), *gurgis*, *gurgitis m* (вода, море), *pontus*, *i m* (море) аналізована лексема реалізує значення ‘лазуровий’, ‘синій’, наприклад: “*at vos si laesae tangit contemptus alumnae, gurgite caeruleo Septem prohibete triones* (Ov. Met. II 528) – ласку, прошу вас, явіть вихованці покривдженій вашій: не підпускайте до вод лазурових оту Ведмедицю”; “*oraque caerulea patrium clamantia nomen excipiuntur aqua* (Ov. Met. VIII 229) – батька ще кликав, коли вже приймало його лазурове море”; “*iam modo caeruleo nitidum caput exsere ponto, iam, Galatea, veni nec munera despice nostra!* (Ov. Met. XIII 838) – з лазурового випірні моря! О Галатеє, прийди! Не відкинь моїх щирих дарунків!” Яскравою метафоричністю вирізняється лексема при сполученні з іменником *gremium*, *i n* (лоно), створюючи ірреальну дійсність з ірреальними образами: “*contra autem magno maerentem corpore Nilum pandentemque sinus et tota veste vocantem caeruleum in gremium latebrosaque flumina victos* (Verg. Aen. VIII 713) – а навпроти сумний Ніл розкрив на широких грудях одіж і кличе переможених на лазурове лоно і в глибини водні”; “*quaeque aetheris alti religio et quae caeruleo sunt numina ponto* (Verg. Aen. XII 182) – боги, які є у високому небі і лазуровому

ефірі”. У наведених прикладах лексема позначає ознаку поверхні рідини, а саме водних реалій. Є налізована лексема й епітетом іменників ТГ “міфічні істоти”. Естетична функція лексичної одиниці спостерігається завдяки розширенню її дистрибутивності. Особливо виразно це спостерігається у поетичних творах Овідія: “*nec caelo contenta suo est Iovis ira, sed illum caeruleus frater iuvat auxiliaribus undis* (Ov. Met. I 275) – гніву не втишить, однак, тільки небом своїм Громовержець: брат лазуровий його вже викочує хвилі в підмугу”; “*prima fide vocisque ratae temptamina sumpsit caerulea Liriope* (Ov. Met. III 342) – слів його віщих вагу і правдивість судилося вперше Ліріопеї блакитній пізнати”. У пейзажних замальовках моря хмари мають зловіщий характер і лексема *caeruleus* набуває нового значення ‘темний’. На семантичному рівні відбувається зсув від значень синього кольору до ЛСП прикметників чорного кольору. Сема синій колір нівелюється диференційною семою ‘темний тон’ і розвиваються потенційні семи – “зловіщий”, “страшний”: “*nec iam amplius ullae adparent terrae, caelum undique et undique pontus, tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber* (Verg. Aen. III 194) – і вже більше не видно землі – скрізь тільки небо і море, – тоді над моєю головою нависли темні хмари”. У наведених контекстах негативна експресивність слова *caeruleus* виявляється завдяки парадигматичним відношенням, у які вступає прикметник, уживаючись поруч із іменником *imber, bris m* (дощова хмара). Аналізована лексема може виступати епітетом при іменнику *currus, us m* (колісниця) і має значення ‘лазуровий’ із вираженим позитивним значенням, якого набуває прикметник при актуалізації потенційної семи “життєрадісний”: Еней “*caeruleo per summa levis volat aequora curru* (Verg. Aen. V 819) – по вершинах валів полетів у лазуровій колісниці”. Контекстним партнером лексеми може виступати і човен або корабель, де прикметник вказує на колір поверхні судна, домінуючою семою тут є ‘темний тон’: “*Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen, Centauro invehitur magna, Scyllaque Cloanthus caerulea* (Verg. Aen. V 123) – керував “Кентавром” Сергест – від якого отримав назву Сергіїв дім, а Клоант – синьою “Сциллою””. Значення “темний” спостерігаємо і при сполученні з іменником *vitta, aef* (священна стрічка), де чітко простежується емоційно-експресивний характер лексеми з вираженою потенційною семою “скорботний”, підтримуваний контекстуальним оточенням: “*stant Manibus arae, caeruleis maestae vittis atraque cupresso* (Verg. Aen. III 64) – стоять жертівники манам, похмурий від темних пов’язок і чорного кипарису”. Темно-синього забарвлення набувають у поезії змії та дракони. Насиченість кольору впливає на значення прикметника внаслідок домінування семи ‘темний тон’ і виділення потенційної семи “небезпечний”: “*longo caput extulit antro caeruleus serpens horrendaque sibila misit* (Ov. Met. III 38) – у цю ж мить із лігва кам’яного виглянув синявий змія і страшним обізвася сичанням”. Прикметник *caeruleus* набуває переносних значень, які реалізуються у метафоричних контекстах. Розширення семантики аналізованої лексеми по-

мічаємо, при сполученні її з іменниками, які позначають волосся. Коли Кіанея перетворюється на потік, її волосся й інші частини тіла набувають кольору води: “*caerulei crines digitique et crura pedesque* (Ov. Met. V 432) – синяві пасма волосся, і пальці, і ноги, і стопи”.

Прикметник *caeruleus* набуває значення ‘чорний’ із негативною семантикою: “*huic dea caeruleis unum de crinibus anguem conicit inque sinum praecordia ad intuma subdit* (Verg. Aen. VII 346) – богиня вирвала з чорного волосся одну змію і кинула її цариці на груди приховану біля серця”. Потенційна сема “страшний” актуалізується під впливом семантики контекстуального оточення, наближаючи аналізовану лексему до ЛСП прикметників чорного кольору. Аналізований прикметник може виступати означенням іменника *gutta, ae f* (крапля), набуваючи значення ‘лазуровий’, де виділяємо сему “чистий”, “приємний”: “*caeruleaeque cadunt toto de corpore guttae* (Ov. Met. V 633) – краплі лазурові падають з усього тіла”; та іншого значення – ‘темно-сизий’, реалізуючи сему ‘гидкий’, ‘неприємний’: “*sentit nigraque caeruleis variari corpora guttis* (Ov. Met. IV 578) – бачить: цятки темно-сизі біжать по зчорнілому тілу”. Таке зрушення ядерних і периферійних сем у структурі значення пов’язане зі зміною сполучуваності.

У навколоядерній зоні виділяємо лексему *lividus*, яка має значення ‘синюватий, синювато-сірий, свинцевого кольору, вкритий синцями, заздрісний’ [1, с. 597]. Аналізована лексема сполучається з іменником *racemus, i m* (ягода, гроно), вказуючи на стиглість, при цьому реалізується емотивно-позитивне значення: “*iam tibi lividos distinguet autumnus racemos purpureo varius colore* (Hor. С. II 5, 10) – ягоди синювато-сині осінь прикрасить пурпуровим кольором”. Така синестезія синього і пурпурового кольорів створює сильний естетичний ефект і увіразнює поетичне зображення пейзажу. Сполучаючись з іменниками ТГ “людина, частини тіла”, лексема має чітко виражений негативний характер, де виділяються семи “пошкоджений”, “неприємний”: “*hic inresectum saeva dente livido Canidia rodens pollicem* (Hor. Ep. V 47) – тут Канідія, гризучи свій ніготь неострижений, свинцевим зубом”. Значення “свинцевий” при іменнику *dens, dentis m* (зуб) містить сему ‘колір свинцю’ та вторинну сему ‘виготовлений зі свинцю’. На базову колористичну ознаку нашаровуються конотативні елементи, за своєю природою якісно-оцінні. Такий не властивий зубові колір стає уособленням неохайності і зіпсованості, що надає експресивного характеру не лише мікроконтексту, а й усій поезії. У синтагмі “*carpere lividas obliviones* (Hor. С. IV 9, 33) – канути в забуття” внаслідок сполучення прикметника *lividus* з іменником *oblivio, onis f* (забуття), що є абстрактним поняттям, аналізована лексема втрачає колірне значення і отримує ідіомне значення “забутий у пам’яті”, що розуміється як складова частина словосполучення. Аналізована лексема актуалізує значення “заздрісний”, яке обумовлене соціальними відносинами у суспільстві: “*nostra sed impugnat, nos nostraque*

lividus odit (Hor. Epist. II 1, 89) – але нас він б’є, і ненавидить заздрісний нас і наше”. Лексичне значення у цьому прикладі визначається конотацією, яка подає додаткову інформацію емоційно-оцінного характеру, а архісема ’колір’ відходить на другий план. Сполучаючись із іменником *colla, aef* (шия), прикметник реалізує значення ’синій з червонуватим відтінком’: “*ille viri videat toto vestigia lecto factaque lascivis livida colla notis* (Ov. Amor. I 8, 98) – у спальні сліди когось іншого хай йому бачаться всюди, й ніжний на шийці твоїй – знак поцілунку – синець”. Такий художньо-стилістичний прийом передачі кольору з використанням генітивної метафори має за мету актуалізацію потенційної семи “звабливий, спокусливий”. Прикметник *lividus* набуває прямого номінативного значення при іменнику *vadum, in* (вода, море): “*quidve petunt animae, vel quo discrimine ripas hae linquunt, illae remis vada livida verrunt* (Verg. Aen. VI 320) – душі прагнуть куди? Чому одні залишають берег, тоді як по синьому морю відпливають інші?”

На периферії ЛСП прикметників синього кольору розміщується дериват *livens*, який є маловживаним і вказує на синій колір з ознакою динамічності. Сфера денотації аналізованої лексеми обмежена ТГ “людина, частини тіла”, “тварини”. На семантичному рівні в структурі лексичної одиниці виділяємо сему ’змертвілий’, ’вкритий синіми плямами’: “*vidi ego conpedibus liventia crura gerentem, unde vir incestum scire coactus erat* (Ov. Amor. II 2, 47) – дехто аж сині од пут волочив, помітив я, ноги – лиш через те, що звистив мужа про зраду жони”. Сполучаючись з іменником *plumbum, in* (свинець), аналізована лексема набуває значення “кольору свинцю”: “*pars maxima glandes liventis plumbi spargit, pars spicula gestat bina manu* (Verg. Aen. VII 687) – значна частина метає свинець тьмяно-сірий із праці, друга частина – два дрючки легкі міцними руками”. Конотація “страшний”, ’смертоносний’ зближує семантику лексеми *livens* з чорним.

Аналіз уживання прикметників виявив, що часто поети акцентують увагу не лише на семантичних особливостях лексичних одиниць, а й на розширенні їх дистрибутивних можливостей, створюючи таким чином поетичні метафори і символічні образи, які емоційно вражають читача і надають поетичним рядкам експресії.

Література:

1. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. – М., 1976. – 1096 с.
2. Цветообозначения в латинском языке / А. И. Солопов // Наименования цвета в индоевропейских языках: системный и исторический анализ. – М.: КомКнига, 2007. – 320 с.

Джерела:

1. Твори Горация, Овідія та Вергілія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.perseus.tufts.edu/>